

А. М. Ураимова,
улук окутуучу,
Кыргыз Республикасынын
Эл аралык университети,
А. М. Ураимова,
старший преподаватель,
Международный университет
Кыргызской Республики,
A.M. Uraimova,
Senior Lecturer, International University
of Kyrgyz Republic, Bishkek city, Kyrgyz Republic, aigerul-fev@mail.ru

ПОЭЗИЯНЫ КТОРУУДАГЫ АДЕКВАТТУУЛУК МАСЕЛЕСИ

ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОСТИ ПЕРЕВОДА ПОЭЗИИ

THE PROBLEM OF THE ADEQUACY OF POETIC TRANSLATION

Аннотациясы: Макалa поэзияны которуудагы адекваттуулук маселесин изилдөөгө арналган. Макалада поэтикалык терминдер изилденип, окумуштуулардын көз караштары каралып, түрдүү аныктамалары берилди. “Адекваттуулук” жана “эквиваленттуулук” терминдеринин ортосундагы өзгөчөлүктөр аныкталып, поэтикалык тексттин адекваттуу котормосу эквиваленттуулукту толугу менен жүз пайызга сактап калуусу шарт эместиги айтылды.

Негизги сөздөр: адекваттуулук, эквиваленттуулук, поэзия, поэтикалык котормо, адекваттуу котормо, эквиваленттуу котормо.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению проблем адекватности перевода поэзии. В ней рассматриваются исследования данного термина, взгляды ученых, даны различные определения. Определены различия между терминами «адекватность» и «эквивалентность». Особое внимание уделяется адекватности перевода поэзии. Отмечено, что адекватный перевод поэтического текста может не сохранить эквивалентность на сто процентов.

Ключевые слова: адекватность, эквивалентность, поэзия, поэтический перевод, адекватный перевод, эквивалентный перевод.

Abstract: This article is devoted to the study of the problems of the adequacy of the translation of poetry. It examines the research of this term, the views of scientists, and gives various definitions. The differences between the terms "adequacy" and "equivalence" are defined. Particular attention is paid to the adequacy of the translation of poetry. It is noted that an adequate translation of a poetic text may not preserve one hundred percent equivalence.

Keywords: adequacy, equivalence, poetry, poetic translation, adequate translation, equivalent translation.

“Адекваттуулук” термини котормонун негизги терминдеринин бири катары окумуштуулардын арасында ар кандай көз караштарды жаратып келген. “Адекваттуулук”

менен кошо ар дайым “эквиваленттүүлүк” бир жүрөт. Лингвисттер арасында бул түшүнүктөр эки бөлөк термин деп эсептелсе, айрым изилдөөчүлөр аларды синоним катары карашат. Лингвист, изилдөөчү Р. Левицкий “адекваттуулук” жана “эквиваленттүүлүк” терминдерин бири-бирин алмаштырып колдонсо болот деген ойду билдирген. Ал “О принципе функциональной адекватности перевода” макаласында британиялык лингвист Ж. Кэтфорддун “translation equivalence” деген түшүнүгүн “котормонун адекваттуулугу” деп берген [5, б. 75].

Окумуштуулар К. Райс менен Г. Вермеердин айтымында “адекваттуулук” жана “адекваттуу” терминдери котормого процесс катары багытталган, ал эми “эквиваленттик” жана “эквиваленттүү” терминдери ар кандай маданиятта окшош коммуникативдик функцияларды аткарган баштапкы жана акыркы тексттердин ортосундагы мамилени камтыйт [6, б. 92-93].

В.Н. Комиссаров “адекваттуу котормо” менен “эквиваленттүү котормону” тыгыз байланыштагы, бирок эки ар башка түшүнүк катары көрөт. “Адекваттуу котормо” анын оюу боюнча “жакшы” котормонун синоними болот. “Эквиваленттүүлүк” термини тил жана кеп бирдиктеринин бири-бирине теңештирилген жалпы маанилүүлүк деп эсептеген [4, б. 117]. Биз дагы Комиссаровдун оюна кошулуу менен адекваттуу котормо бул прагматикалык маселерди чечкен, котормонун нормаларын сактаган, стилистикалык, маанилик жактан канааттандырган, түп нускага мүмкүн болушунча жакын, же жөнөкөй сөз менен айтканда “жакшы” котормону айтсак болот.

Караева З. “адекваттуулук” – түп нускадагы тилдик каражаттардын маанилерин которулуп жаткан тилге функционалдык жана формалдык жактан туура келүүсү деп аныктаган. Адекваттуулук деген термин котормону процесс жана натыйжа катары кароодо колдонулат жана котормочу компромисстик мамиледе болуу менен туура берүүгө жетишээрин белгилеген [3, б. 42]. Адекваттуулук болгон талап максималдуу эмес, оптималдуу мүнөзгө ээ. Котормо оптималдуу талаптарга гана ылайык болуусу жетиштүү. Башка сөз менен айтканда, адекваттуу котормо толук эквиваленттүү болушу мүмкүн эмес. Мындан тышкары, котормодо эквиваленттүүлүк сакталбай, бирок адекваттуулук сакталган учурлар көп кездешет. Мисалы, “A rolling stone gathers no moss” деген англис макалын кыргыз тилине “Тоголонгон ташка мох өспөйт” деп оңой эле которуп койсок макалдын маанисин башка ойду туюндуруп калуу коркунучу бар, анткени “мох” – эңилчек – чөп, оң же терс түшүнүк бере турганы белгисиз жана бул образ менен берүү кыргыз маданиятында түшүнүксүз маанини берип калат. Англия маданиятында “мох” – эңилчек- байлыкты билдирерин, анын жоктугу терс көрүнүш экениндиги белгилүү. Берилген англис макалынын мааниси – талаалап жүрө бербестен, бир жерде болуп, дөөлөт тапканын жакшы деген ойду билдирерин билүү шарт. Бул макалды кыргыз тилине «Дарак бир жерден көгөрөт» деп которсок туура болот [1, б. 59]. Жогорку мисалдан көргөнүбүздөй адекваттуу аткарылган котормо дайым эле эквиваленттүүлүктүн талаптарына жооп бере бербегени менен функционалдык жактан эквиваленттүү боло алат. Айрым бир кырдаалдарда ошондой эле түп нускага эквиваленттүү котормо адекваттуулуктун талаптарын аткарбай калышы мүмкүн [6, б. 97].

Котормонун эң эле оор түрлөрүнүн бири бул поэзияны которуу. Көптөгөн англиялык, америкалык, орус изилдөөчүлөрү көркөм котормо, анын ичинде поэзияны которуунун маселесине өзгөчө көңүл бурушкан. Ж. Кэтфорд, Ю. Найда, П. Ньюмарк, В.Н. Комиссаров, Л.С. Бархударов деген атактуу окумуштуулар, котормо боюнча канчалаган китептердин, макалалардын авторлору илимий эмгектеринде поэзияны которуунун аспектилерин карап, изилдеп чыгышкан. Жергиликтүү изилдөөчүлөр Караева З., Калиева К., Жапарова Н. көркөм чыгармаларды которуудагы лингвистикалык, семиотикалык өзгөчөлүктөргө, лингвопоэтикалык талдоонун негиздерине, котормочулуктун теоретикалык жана методологиялык маселелерине көптөгөн илимий эмгектерин арнашкан.

Поэзияны которууга аябай чоң талаптар коюлат, атайын карап чыгуучу өзгөчөлүктөрү бар. Ырдын ритмине, ыргагына, рифмаларына, формасына, жанрга да көңүл буруу керек. Эң негизи автордун айтайын деген оюн, духун билүү менен гана котормону жасоого шарт түзүлөт [3, б. 134]. Поэзияны которуу бул өзгөчө бир чыгармачыл процесс, аны окурманга кызыксыз кылып, түздөн түз которуу болбойт. Поэтикалык эмоциядан жаралган кубулуштарды которууда чектен чыкпай, так которууга аракет кылуу менен, супсак, көркү жок, жансыз чыгарманын пайда болуу коркунучу бар экендигин унутпоо зарыл. Ошол эле учурда, поэзияда ашыкча эркин которууга жол бербеш керек. Ар котормо көркөм адабиятта өзүнүн ордун ээлеп, чет өлкөлүк автордун өкүлү болуп калаары анык.

Поэзияны которууда адекваттуулукту сактоо аябай татаал, түйшүктүү эмгек. Төрт тарабы топ келген, так жана даана котормону берүү мүмкүн эмес деп айтсак болот. Бирок, оригиналга жакындаштырып, автордун оюн, стилин, максатын берүүгө мүмкүн. Негизгиси поэманын, ырдын котормосу окурмандын аң-сезимине таасир берип, анын оюн өзгөртүп же ырахаттандыртып туруусу. Эң башкы факторлордун бири бул кабыл алуучуга болгон таасири, эгерде окурманга андай таасир бере албасак, окурмандын жан дүйнөсүнүн эшигин ачып кире албасак, анда поэзия адекваттуулука жеткен жок деп эсептейбиз. Поэзияны которууда толук жүз пайызга адекваттуулука же эквиваленттүүлүккө жетүү мүмкүн эмес, бирок чыгарманын идеясын, автордун айтайын деген оюн туура берүү бул чоң жетишкендик. Маанилүүсү, балансты сактоо менен бирге ашыкча керексиз кооздо азгырыгынан, же сөзмө сөз которуудан алыс болуу шарт болуп саналат.

Поэзиядагы адекваттуулук прозадагы адекваттуулуктан өзгөчөлөнүп турат. Эгер прозада тексттеги ар бир сөз, сүйлөм, каралса, поэзияда толук текст каралат, түп нусканын негизги ою, мазмуну жана формасынын сакталышы маанилүү. Мисал катары улуу орус акын жана котормочу С. Маршактын Шекспирдин 49 сонетинин котормосун карап көрөлү:

Against that time, if ever that time come,
When I shall see thee frown on my **defects**,
When as thy love hath cast his utmost sum,
Call'd to that audit by advis'd respects;
Against that time when thou shalt strangely pass
And scarcely greet me with that sun, thine eye,
When love, converted from the thing it was,
Shall reasons find of settled gravity-
Against that time do I ensconce me here
Within the knowledge of mine own desert,
And this my **hand** against myself uprear,
To guard the lawful reasons on my part:
To leave poor me thou hast the strength of law
Since why to love I can allege no cause.

В тот черный день (пусть он минует нас!),
Когда увидишь все мои **пороки**,
Когда терпенье истощишь запас
И мне объявишь приговор жестокий,
Когда, со мной сойдясь в толпе людской,
Меня едва подаришь взглядом ясным,
И я увижу холод и покой
В твоём лице, по-прежнему прекрасном,
В тот день поможет горю моему
Сознание, что я тебя не стою,
И **руку** я в присяге подниму,
Все оправдав своей неправотою.
Меня **оставить** в праве ты, мой друг,
А у меня для счастья нет заслуг.

Самуил Яковлевич Маршак Шекспирдин лирикасын абдан кылдаттык менен которгон. Ал Шекспирдин стилинин өзгөчөлүктөрүн сактап, ошол эле кезде, учурга ылайыкташтырып, окурманга жеткиликтүү кылууга аракет жасаган. Жогорудагы чыгарманы карасак, кээ бир сөздөрдүн ылайыкташканынан тышкары, бул defects- пороки, hand- руку, to leave- оставить, башка түп нуска менен котормонун так которулган учурлары кездешпейт. Бир да бири-бирине ылайыктуу сүйлөм, сөз же сөз айкашуу көрүнбөйт. Ар бир сапты бөлөк караштырып чыксак бирөөсү да топ келбейт. Бирок чыгарманын мааниси толугу менен ачылган жок деп айта албайбыз. Тескерисинче, Маршак Шекспирдин түшүнүүгө оор тилин замандаш окурманга жеткиликтүү кылып, эскини жанылап берген. Берилген котормонун биринчи сабын карайлы, анда түп нускада жок “черный” деген сөз

кошумчаланган. Бул сөз аркылуу биз ырдын маанайын сезе алабыз, ал кайгылуу, келечеги жок мамилелер жөнүндө экени анык билинет. Автор ырында юридикалык жана экономикалык терминологияны колдонгон жерлери кездешет, котормочу ырды жеңилдетип, түшүнбөстүк жаратпоо үчүн бир багытка бурган. Ошондой эле, чыгарманы жеткиликтүү кылуу максатында кошумчалар, орун алмаштыруу, антонимдик котормо ыкмалары колдонулган. Поэзияны которууда негизгиси ар бир саптын топ келиши эмес, толук текстин мазмунунун жана формасынын сакталышы. Ошол себептен биз бул котормону адекваттуу деп эсептейбиз [2, б. 184-185].

Мындай мисалдар адабиятта абдан көп кездешет. Которуу процессинде сөздөрдү, түшүнүктөрдү алмаштыруу, өзгөртүү да болуп кетүүсү мүмкүн. Поэзияны которуу бул чыгармачыл иш болгондуктан, адекваттуулука жетүү үчүн акын- котормочу ар бир сөздү так которуусу милдет эмес.

Ыр менен жазылган чыгарманы которуу техникалык жактан да аябай татаал болот. Ырдын формасын сактоо котормочу үчүн өзүнчө тоскоолдуктарды жаратат. Чыгарманын фонетикалык, музыкалдык үнү, эмоционалдык таасири, ыргактын мүнөзү, узундугу, метрикасы негизинен туура келуусу шарт. Мисалга алсак англис тили бир жана эки муундан турган сөздөргө бай, ошондуктан ырдын бир эле сабы бир нече сөздөрдөн туруп, көптөгөн ойду бере алат. Ал эми ошол эле сапты кыргыз же орус тилине которо турган болсок, ал өтө ле узун болуп калуусу ыктымал. Анткени бул тилдерде үч, төрт, андан ашык муундан турган сөздөр жыш кездешет. Бул учурда да котормочу чоң оорчулука такалат, бир жактан саптардын узундугун сактап калуусу керек, анткени ал ыргака таасир этет, экинчи жактан ырдын мазмунун берүү зарылдыгы. Бир мисалды карап кетели, мында акын Р. Бернстин “For a` That and a` That ” деген ырынын экинчи куплети Т. Щепкина-Куперниктин котормосунда.

For a` that, and a` that,	Да, все же и все же...
Our toils obscure, and a` that;	Безвестен труд наш- слова нет.
The rank is but the guinea stamp;	Но знатность- только штамп монет:
The man`s the gowd for a` that.	Их ценность- в человеке все же!

Бул жерде бир караганда баары туурадай, ырдын метри сакталган, негизги мазмуну берилген, бирок котормо супсак, авордун стили, интонациясы жок, ыр оор болуп калган. Эми С. Маршактын котормосу менен салыштырып көрөлү.

При всем при том,
При всем при том,
Пускай бедны мы с вами,
Богатство-
Штамп на золотом,
А золотой-
Мы сами!

Мында метр сакталган эмес, бирок идея сакталган. Ыр эркин которулуп, кандай соонун, музыкалдуу, жеңил жана интонациясы жандуу болуп турат. Биринчисинде интонация метрге баш ийсе, экинчисинде метр интонацияга [7, б. 315-316]. Бирок кайсы котормону адекваттуу деп эсептейбиз? Ырдын көлөмүнүн сакталышы шарт бы, же шарт эмеспи? Берилген мисалдан көрүнүп тургандай, бул суроолорго жооп табуу татаал маселе, бирок чыгарманын идеясын туура берүү үчүн айрым бир өзгөрүүлөргө барууга туура келет.

Жогоруда берилген далилдерди караштырып төмөндөгүдөй корутундуга келсек болот.

1. Поэзияны которууда адекваттуулукту сактоо мүмкүн. Котормочу-талантуу, ишине жоопкерчиликти, мүмкүн болушунча, чымыны бар адам же акын болуусу негизги критерийлердин бири болуп саналат.
2. Поэзияда материал бөлөк каралбайт, бүтүн ой, мааниси, эмоциясы, көркү сакталышы шарт. Ритм, форма кошо берилсе адекваттуулукту сактоого жардам берет, бирок кээ бир котормолордо ритм, рифма, форманы сактоо кыйынчылык туудурат.
3. Негизгиси, чыгарманын идеясын, акындын айтайын деген оюн берүүгө котормочу тарабынан киргизилген түрдүү алмаштыруулардын зыяны тийбеш керек. Автордун ойлогон оюн, айтайын деген сөзүн окурманга жеткизип, таасирин тийгизип, кызык жаратса, окурмандын жан дүйнөсүн козгой алса, ошол котормону адекваттуу деп атасак болот.

Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. Абдиев Т. Котормо таануу илимине киришүү. – Бишкек, 2008. – 113 б.
 2. Бархударов Л.С. Язык и перевод: (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междунар. отношения, 1975. – 241 с. 184-185
 3. Караева З.К. Котормонун теориялык жана практикалык негиздери / З.К. Караева, Н.К. Касымбеков. – Бишкек: Фаст прин, 2019. – 175 б.
 4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение [учебное пособие] / В.Н. Комиссаров. - М.: ЭТС, 2002. -424с. 117
 5. Левицкий Р. О принципе функциональной адекватности перевода //Сопоставительное языкознание. София, 1984, IX, 3.75.
 6. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. –364 с. 92-9397
- Эткинд Е.Г. Поэзия и перевод. – М.; Л.: Сов. писатель, 1963. – 431 с. 315-316